

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію

Велінця Юрія Івановича

«Вугільна промисловість у Волинській області в другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ століття»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції розвитку історичної науки тісно пов'язані з подальшою регіоналізацією історичних досліджень, зростанням уваги до локальної, місцевої історії, а також авторитету серед сучасних істориків студій з регіональної історії та мікроісторії. Саме в такому ключі і виконане дисертаційне дослідження Велінця Юрія Івановича «Вугільна промисловість у Волинській області в другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ століття». Необхідно навести ще один аргумент актуальності даної теми дослідження. Як слушно зазначає дисертант, пошуки шляхів реструктуризації вугільних регіонів українською владою, змушують наново простежити і проаналізувати процес розвитку вугільного виробництва у Волинській області за радянського керівництва. Наявність власної паливодобувної галузі забезпечує формування незалежної енергетичної політики держави. Незважаючи на те, що сьогодні видобуток вугілля рентабельний лише в Америці, Австралії та ПАР, жодна європейська країна, котра має власну вугільну промисловість, не відмовилася від політики її активної державної підтримки. Україна володіє всіма необхідними технологіями ведення гірничих виробіток, вибухових робіт, кріплення гірничих виробіток. Відтак, виокремлення основних проблемних питань функціонування вугільної галузі, зокрема її прибутковості, фінансування та раціонального використання природних і фінансових ресурсів на прикладі функціонування Волинського вугільного

басейну у минулому є необхідним, як з теоретичного, так і з практичного боку.

Робота здійснена в межах наукової теми «Україна за ранньомодерної та новітньої доби: суспільство, політика, культура» кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки, а практичне значення одержаних здобувачем результатів не викликає сумнівів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Аналіз тексту дисертації Юрія Івановича Велінця засвідчує високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які є достовірними та логічними. Автор здійснив значну пошукову й аналітичну роботу, синтезував і узагальнив вагомий обсяг інформації, проаналізував праці вітчизняних й зарубіжних учених, використав різні джерела. Важливим є залучення до наукового обігу неопублікованих архівних джерел.

Оскільки проблеми становлення і розвитку вугільної промисловості Волині в історичній науці комплексно не розкриті, а існуючі праці лише фрагментарно висвітлюють розвиток важкої промисловості УРСР, в структурі якої вугільна галузь займала провідне становище, то використана Ю. Велінцем історіографічна й джерельна база дисертаційної роботи, є достатньо репрезентативною. Вона засвідчує достовірність отриманих результатів дослідження, його наукову новизну й дозволила вирішити поставлені у роботі завдання і досягти її мети.

Для розробки концепції, положень та висновків дисертації автор використав відповідний теоретично-методологічний інструментарій, комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, охарактеризованих у третьому параграфі першого розділу роботи. Серед усього, виділимо принципи всебічності, історизму, системності й політичного плюралізму, а також методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції, порівняльно-історичний, кліометрії, ретроспективний, усної історії, проблемно-хронологічний, статистично-аналітичний та ін. Позитивно, що

здобувач не лише називає різні методи, але й змістовно пояснює особливості їх використання стосовно свого дослідження.

Дисертація належно апробована: її основні положення й висновки були представлені на семи наукових конференціях різних рівнів (5 міжнародних, 1 всеукраїнська, 1 регіональна), відображені у 15 наукових статтях.

Зміст дисертації відповідає заявленій темі, засвідчує досягнення поставленої мети та розв'язання завдань.

Новизна наукових положень і отриманих результатів. Здійснивши дисертаційне дослідження, автор прийшов до низки висновків, які мають наукову новизну. Зокрема, уперше розкрито особливості геологорозвідувальних робіт на теренах Волинської області в другій половині 40-х – першій половині 50-х років ХХ ст.; проаналізовано процес промислового виробництва кам'яного вугілля і формування матеріально-технічної бази вугільних підприємств Волині; дано характеристику повсякденності шахтаря та особливостей соціального становища гірників Волинської області в окреслений період; досліджено процес становлення і розвитку шахтарських поселень Волинської області; з'ясовано роль волинських шахтарів у розгортанні загальносоюзного страйкового руху 1989–1991 рр.

Дисертант удосконалив й доповнив відомості щодо значення волинської групи шахт у структурі паливно-енергетичного балансу УРСР; статистичні відомості стосовно промислового виробництва, кадрового забезпечення волинських вугільних підприємств, а також надав подальшого розвитку відомостям про геологічні розвідки в 40-х роках ХХ ст. на Волині і здійснення проектувальних робіт для паливної бази в західному регіоні України; знанням про громадську позицію шахтарів, їхньому ставленню до суспільно-політичних перетворень часів «перебудови», боротьбі за утвердження незалежної Української держави.

У вступі фахово обґрунтовано всі необхідні складники: актуальність, мету й завдання, об'єкт і предмет, хронологічні рамки й географічні межі,

наукову новизну, практичне значення дослідження, прослідковано його зв'язок із науковими планами, програмами, темами, висвітлено апробацію й структуру дисертації.

У першому розділі проаналізовано стан наукового вивчення теми, охарактеризовано джерела дослідження та його теоретико-методологічні засади. Зауважуючи обширну історіографію, в котрій тією чи іншою мірою повноти досліджуються проблеми економічної історії України й розвитку вугільної промисловості у Волинській області, автор доцільно розділив її на три групи: наукові праці радянських істориків; наукові дослідження періоду незалежності України; роботи зарубіжних вчених. У роботі схарактеризовано здобутки діаспорних та українських істориків, які виявляли найбільше зацікавлення поставленою проблемою. Проаналізувавши праці своїх попередників, Ю. І. Велінець дійшов висновку, що обрана ним тема, належить до тих, що не стала предметом спеціального дослідження, хоча частково деякі її аспекти й вивчалися науковцями.

При написанні роботи Ю. І. Велінець використав велике і різноманітне коло джерел, яке дозволило вирішити поставлені завдання.

У роботі використані архівні матеріали центральних архівів РФ й України, зокрема: Державного архіву Російської Федерації (отриманих автором за запитом), Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Значний масив архівної інформації взято із Державного архіву Волинської області, Державного підприємства «Львіввугілля» й Архівного відділу Червоноградської міської ради. В цілому у дисертації використано матеріали 262 справ, 48 описів, 34 фондів розміщених в семи архівах. Окрім архівних матеріалів, у роботі використано збірники документів і матеріалів, мемуари, щоденники, усні свідчення, фотоматеріали, статистичні відомості тощо. Важливо, що автор увів до наукового обігу значну кількість нового оригінального матеріалу і на цій основі зробив важливі висновки. Відзначимо

опрацювання здобувачем неопублікованих фотоматеріалів Державного архіву Волинської області. У роботі використано 76 одиниць фотографій, розміщених у додатках. Фотодокументи відображають волинські шахти, шахтарські колективи, повсякденне життя гірників. Заслугує уваги й використання автором матеріалів усної історії, розробка питальника для інтерв'ю з шахтарями. У роботі використано шість записів гірників Волинської області. Водночас, схвальним є урахування дисертантом суб'єктивізму авторів при використанні мемуарних і усних джерел. На цій потужній археографічній базі дисертант підготував оригінальне узагальнення, що джерела створюють значне інформаційне нагромадження й достатню основу для вивчення процесів становлення вугільної галузі на Волині, матеріально-економічного становища вугільних підприємств, громадської діяльності та соціокультурного забезпечення, повсякденності шахтарів.

У другому розділі роботи «Становлення та розвиток вугільної промисловості на Волині», в окремому параграфі «Геологічні розвідки і будівництво перших шахт» (2.1) дослідник доволі скрупульозно розкрив процес геологорозвідувальних робіт з пошуків кам'яного вугілля впродовж другої половини 40-х років ХХ ст. Після завершення геологорозвідувальних робіт розпочалась підготовка й будівництво майбутніх шахт. Відзначимо надзвичайно цікаві подробиці побудови перших шахт у Волинській області, які дисертант віднайшов в архівних джерелах і спогадах партійних керівників регіону. Приїзд М. Хрущова у Нововолинськ засвідчує важливість становлення нової галузі для розвитку західноукраїнської промисловості.

У другому підрозділі другого розділу дисертації «Промислове виробництво і матеріально-технічна база», здобувач, на основі аналізу об'ємного фактологічного матеріалу, розкриває особливості технологічних процесів видобутку вугілля упродовж 50–80-х років ХХ ст. Детально висвітлює зміни матеріально-технічної бази вугледобування в області. Ілюструє специфіку виробництва й економічні показники статистичними

даними. Солідарні із переконанням автора, що розвиток вугільної галузі гальмували галузевий принцип управління, визначення розвитку галузі за п'ятирічними планами, а не на тривалу перспективу, зосередження на промисловому виробництві вугілля і байдужість до соціокультурного й побутового життя шахтарів.

Належне місце у дисертації відводиться аналізу кадрової політики СРСР щодо забезпечення галузі необхідною кількістю гірників. В окремому підрозділі «Кадрове забезпечення гірничої галузі. Охорона праці і техніка безпеки» простежені основні заходи радянського партійного керівництва задля зменшення плинності кадрів, а також визначено основні категорії населення, серед яких здійснювався набір робітників для шахт. Новаціями дисертації є віднайдені і описані автором основні причини травматизму на вугільних підприємствах, прорахунки в організації техніки безпеки й охорони праці шахтарів.

Інформаційно-насичений дослідницький матеріал міститься у третьому розділі роботи **«Соціально-економічне становище і громадська діяльність шахтарів»**. У першому підрозділі «Матеріальне і соціальне забезпечення» встановлено й розкрито систему заохочувально-стимулюючих методів впливу на гірників, зокрема значні соціальні гарантії і пільги, які упроваджувало радянське керівництво в 50–80-х роках ХХ ст. задля зменшення плинності шахтарських кадрів. Наголошено, що гірники отримували достатньо високу заробітну плату порівняно із робітниками інших галузей важкої промисловості й дуже гостро відреагували на зміну свого соціально-економічного становища в кінці 1980-х років.

Цікаві думки висловив дисертант щодо громадської активності шахтарів краю у підрозділі 3.2 «Громадська активність гірників». Автор слушно зазначає, що основними видами громадської діяльності гірників тривалий час залишалися участь в розвитку промислового виробництва, раціоналізаторській діяльності, профспілкових, партійних організаціях й правоохоронних організаціях, однак тотальний контроль радянської влади

призвів до формального проведення громадського життя шахтарів. І, що різке погіршення матеріальних, соціальних умов життя і праці шахтарів й падіння престижності професії зумовили розгортання масових страйків гірників у 1989–1991 рр. Схвально, що дослідник прослідкував еволюцію вимог гірників від економічних до політичних, включаючи вимогу незалежності України, децентралізації управління, багатопартійності в державі, власної банківської і грошової системи в Україні, національних Збройних сил тощо.

Досягненням здобувача вважаємо реконструкцію повсякденного життя і побуту шахтарів на основі усних свідчень й архівних матеріалів, яка відображена у підрозділі 3.3 «Повсякденне життя та побут». Детально характеризувано харчування, одяг, способи відпочинку, культурну й спортивну діяльність гірників, їх хобі. Наслідком пошукової роботи здобувача і аналізу відповідних джерел, стало відображення у Додатках світлин, які наочно ілюструють тонкощі повсякдення волинських шахтарів. Не залишилося поза увагою дисертанта те, що, побутова сфера гірників відігравала важливу роль у їхньому житті, а наявність у ній соціально-побутових проблем порушувала злагожденість із виробничою діяльністю на вугільних підприємствах.

Науковою новизною і аналітикою характеризується четвертий розділ «Створення і розвиток соціальної інфраструктури шахтарського регіону». У підрозділі 4.1 «Нововолинськ як шахтарський центр» дослідник обґрунтовує тезу про те, що нове шахтарське місто – Нововолинськ, побудоване як центр вугільної галузі краю, отримувало розвиток лише тоді, коли проводилось будівництво нових вугільних шахт. Місто до 1991 р. залишаючись підвідомчим відповідним галузевим міністерствам СРСР, отримувало фінансування розвитку своєї соціокультурної сфери залежно від рентабельності вугільної і електротехнічної галузей. Проаналізувавши відповідні матеріали, Юрій Іванович довів, що обмеженість прав місцевої влади, її мізерні матеріальні можливості додатково поглиблювали соціальні

проблеми міста, а їх невирішеність стала каталізатором шахтарських страйків в кінці 1980-х – на початку 90-х років ХХ ст. Подібні процеси відбувалися й робітничими селищами при вугільних підприємствах. Не став винятком і Нововолинський вугільний регіон. Швидкий ріст селища Жовтневе в 50-х роках припинився, щойно рентабельність і перспективність вугільної галузі знизилися. У підрозділі 4.2 «Робітниче селище Жовтневе» дисертант вірно узагальнив, що до депресивного становища селища Жовтневого призвела недалекоглядність радянського керівництва, яке керувалося лише плановими показниками видобутку вугілля і не враховувало перспективності розвитку власне самого населеного пункту. А у підрозділі 4.3 «Соціально-економічні взаємозв'язки із навколишніми селами» Велінець Ю.І. показав позитивні й негативні наслідки спроб партійного керівництва змінити виробничий напрям колгоспного виробництва прилеглих до вугільного регіону районів Волині з метою забезпечення двох шахтарських поселень необхідним продовольством.

Висновки дисертації є змістовними, оригінальними, акумулюють результати дослідження, відповідають визначеним завданням (с. 218–223), свідчать про високий науково-теоретичний рівень здійсненого дослідження зі спеціальності 032 «Історія та археологія». Число позицій у загальному списку використаних джерел складає 456. Зауважимо на їх належному оформленні, згідно існуючих сьогодні вимог.

Добре кореспондуються з текстом дисертаційної роботи Додатки (А–Я) (с. 266–295).

Практичне значення виконаного дослідження. Концептуальні узагальнення, фактичний матеріал дисертаційної роботи можна використати при вивченні курсів загальної та економічної історії, економічної й фізичної географії України й Волині у закладах вищої освіти; при написанні узагальнюючих робіт з історії України, Волині, окремих міст й підприємств Волинської області; в роботі місцевих органів державної влади й самоврядування, краєзнавчих і культурницьких організацій; в засобах

масової інформації для переосмислення історичних процесів й прогнозування подальшого майбутнього вугільної галузі Волині.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення та отримані висновки дисертації відображені у 15 наукових працях. Із них 7 – це наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, 6 – наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, 1 – наукова праця, яка додатково відображає наукові результати дисертації. Кількість та обсяг друкованих праць дають авторові право публічного захисту дисертації.

Опубліковані наукові праці здобувача, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам п. 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. (№ 167).

Структура та обсяг дисертації.

Дослідження характеризується добре продуманою логічною структурою, що дозволило розкрити розвиток вугільної промисловості у Волинській області в другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ століття. Дисертація містить анотації (українською й англійською мовами), список публікацій здобувача за темою дисертації, зміст, перелік умовних скорочень вступ, чотири розділи, 12 підрозділів, висновки, список використаних джерел (456 позицій) та додатки (А-Я). Назви розділів й підрозділів стисло й чітко відображають конкретні наукові проблеми, визначені дисертантом у дослідницьких завданнях. Загальний обсяг дисертації – 295 сторінок, з яких основного тексту 217 сторінок (9 авторських аркушів). Оформлення роботи відповідає вимогам МОН України до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідно до наказу МОН України від 12.01. 2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Відсутність порушення академічної доброчесності.

Дисертаційна робота Юрія Івановича Велінця не має ознак академічного плагіату, зроблені автором посилання коректні. Висновки попередників враховані, відповідно зроблені відсилки до їх текстів. Наумисних спотворень не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Віддаючи належне великій роботі, яку провів Ю.І. Велінець над підготовкою дисертаційного дослідження, наголосимо на певних побажаннях та зауваженнях.

1. Щодо новизни результатів. Автор стверджує, що : «уперше: ... розкрито особливості геологорозвідувальних робіт на теренах Волинської області в другій половині 40-х – першій половині 50-х років ХХ ст.». Категоричність твердження сумнівна, оскільки по-перше, сам автор далі вказує, що: «подальшого розвитку набули: ... відомості про геологічні розвідки в 40-х роках ХХ ст. на Волині і здійснення проектувальних робіт для паливної бази в західному регіоні України» – це свідчення того, що аналіз геологорозвідувальних робіт здійснювався й раніше, відтак хибним є або твердження «уперше...» або твердження «подальшого розвитку набули...». По-друге, особливості геологорозвідувальних робіт раніше вже досліджувалися науковцями, наприклад, публікація: Андрій Манько. Історичні передумови геолого-географічного дослідження Львівсько-Волинського вугільного басейну // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. Випуск 1 (11), а також, вказана автором у підрозділі 1.1 праця О. Демченко «Освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну» (Київ, 1959 р.).

2. Характеризуючи історіографію автор стверджує, що: «...впродовж другої половини 70-х – 80-х років ХХ ст. не було написано жодних досліджень, присвячених історії вугільної промисловості Волині» (с. 27), хоча у списку використаних джерел така література вказана (поз. 13, 393,

394, 401, 415).

3. Автор історіографію розділив на три групи: радянської доби, періоду незалежності й зарубіжну. Водночас здобутки істориків української діаспори долучив до першої групи. Доцільніше їх додати до робіт третьої групи.

4. Розкриваючи джерельну базу дослідження автор вказує, що: «...використовувалася широка база джерел, значна частина яких вперше вводиться в науковий обіг». Очевидно, що варто було конкретно вказати, які саме джерела введені вперше, бо склалося враження, що усі охарактеризовані далі архівні матеріали введені в науковий обіг вперше.

5. В анотації і на с. 41 вказано, що у дисертації використані методи: кліометричний, наукової евристики, критики джерел, методи історичного джерелознавства. Однак в підрозділі 1.3 не розкрито як саме ці методи використані у дослідженні.

6. У розділі 2 на с. 46 вказано, що вивчення і визначення наявності вугілля на теренах Західної України розпочалось ще на початку ХХ ст. Однак це відбулося, починаючи з 19 ст. Якщо вже розкривати історію видобутку, то слід було згадати здобутки геологів ХІХ ст. (наприклад, URL: <http://ukrtur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo/istperedumovy.htm>).

7. На с. 52 констатовано масштабність розвідувальної роботи на території Львівської, Волинської областей України і Брестської області Білорусії. Однак не сказано про результати цієї роботи?! Принаймні про те, що в районі Бреста вугілля немає, а межа проходить південніше м. Володимира-Волинського. Також варто було б проілюструвати в додатках й схему про особливості геологічних розрізів родовища (наприклад, URL: <http://ukrtur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo/istperedumovy.htm>), від цього робота набагато більше виграла б.

8. Розділ 2 про становлення і розвиток вугільної промисловості перевантажений фактичним матеріалом про технологічні процеси видобутку вугілля. На його фоні програє економічний аналіз вугільної галузі (запасів, обсягів видобутку, собівартості продукції, рентабельності, ефективності

виробництва, системи дотацій, місця й ролі в економіці Волині). Відтак не зрозуміло на чому ґрунтується висновок автора, що: «Львівсько-Волинський басейн в досліджуваний період відіграв значну роль в розвитку промисловості області і УРСР.» (с. 85) і: «...волинська група шахт Львівсько-Волинського басейну відіграла велику роль у розвитку промисловості і частковому поліпшенню життєвих благ населення західноукраїнських областей» (с. 106).

9. У розділі 4 чіткого структурування потребує матеріал про позитивні й негативні наслідки мультиплікативного впливу вугільної промисловості на розвиток Волинської області.

10. У роботі трапляються технічні й граматичні огріхи (Стайки шахтарів...– с. 13; суть...полягало...– с. 45; ...%.Таким чином...– с. 91; покращити техніко-економічних...– с. 130; погонних метрів рейсів...– с. 208; Українськи історики... – с. 215; галуззями – с. 217).

Зазначені побажання і зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на високий фаховий рівень здійсненого історичного дослідження.

Загальний висновок.

Дисертація Велінця Юрія Івановича «Вугільна промисловість у Волинській області в другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ століття», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні, має теоретичне та практичне значення. Мета роботи досягнута, а поставлені наукові завдання вирішені.

За своєю актуальністю, науковою новизною, змістом, теоретичним і практичним значенням, стилем викладу матеріалу дисертація «Вугільна промисловість у Волинській області в другій половині 40-х – на початку 90-х років ХХ століття» цілком відповідає вимогам 9, 10, 11 «Порядку проведення

експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167, та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами від 31 травня 2019 р.), а її автор Велінець Юрій Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»).

Офіційний опонент,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри права Луцького

національного технічного університету

В.В. Вісин

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Учений секретар
ЛУЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
30.12.21 доц. А.Земко